

УДК 378.147.31

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2018.33.9962>

ЛЕКЦІЯ ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ (ВИМОГИ, ОСОБЛИВОСТІ І ПЕРСПЕКТИВИ)

Галина Крохмальна

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського 7, м. Львів, Україна, 79005*

Розглянуто особливості навчання Інтернет-покоління, проаналізовано переваги та недоліки проведення класичної та онлайн-лекцій у сучасних умовах. Наведено результати анкетування студентів щодо необхідності впровадження новітніх технологій на лекційних заняттях. Наголошено на особливостях сучасної науково-педагогічної комунікації. З'ясовано, що освітній простір передбачає співіснування традиційної академічної комунікації й комунікації онлайн. Визначено різноманітність використання засобів візуалізації навчального матеріалу відкриває нові можливості для викладача і студента, але і ставить нові вимоги до підготовки лекцій в умовах інформаційного суспільства, створює часто непередбачувані комунікативні ситуації.

Ключові слова: навчальний процес, новітні технології навчання, класична лекція, онлайн-лекція, традиційні форми навчання, педагогічне спілкування.

Цифрові технології, впровадження елементів штучного інтелекту в побут, перші пересилання поштових відправлень за допомогою дронів і поїздки автомобілів без присутніх «живих» водіїв – усі ці зміни в життєдіяльності людини не можуть не порушити сферу найбільш консервативну і найбільш прогресивну водночас, тому і в освітньому просторі щоразу виникають думки про потребу відмовитись від застарілого формату, створити щось нове, бо нового вимагає дух часу інформаційного суспільства. Одна із таких думок – відмова від класичних лекцій, де професор стоїть за кафедрою і пише на дошці звичайною крейдою. На місце традиційних форм навчання, на думку деяких наших сучасників, прийдуть онлайн-лекції, які мають значно покращити якість навчання. Проте чи онлайн-курси спроможні замінити живе спілкування з викладачем, коли студент може поставити питання наживо й одразу отримати розгорнуту адекватну відповідь? Це та інші подібні запитання останнім часом мають щоразу менше риторичності.

Питанню дослідження основних тенденцій розвитку системи вищої освіти присвячено праці багатьох вчених, зокрема, на нашу думку, варті уваги дослідження Я. Болюбаша, А. Глузмана, В. Кременя, О. Мещанінової,

В.Огнев'юка, Г.Товканець, М. Степка, К. Левківського, В. Пономаренка, Ю. Сухарнікова, В. Яблонського та ін. Сучасні форми організації навчального процесу у ЗВО вивчали О. Сисоєва, Н. Мачинська, С. Стельмах; питання основних вимог до лекції, методики і техніки підготовки та проведення лекції, вимоги до лектора є предметом досліджень вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких А. Алексюк, М. Буланова-Топоркова, С. Гончаренко, В. Головенкін, А. Кузьмінський, В. Черних, В. Ягупов та ін.; комунікативні вміння викладача та їхні структурні компоненти – С. Абрамович, В. Кан-Калик, Л. Савенкова, технології розвитку комунікативної компетентності викладача М. Забродський, О. Мерзлякова, О. Яшенкова.

Академічна освіта в класичному університеті побудована на щоденному живому педагогічному спілкуванні викладачів та студентів: лекції, практичні, семінарські, лабораторні заняття. Ці форми занять готують студентів до іспитів. Узагальнюючи світові тенденції в галузі вищої освіти, доцільно зазначити, що сучасному навчально-виховному процесу вищої школи властиві інтегративність та спеціалізація, гнучкість та адаптивність, модульність та мобільність, самостійність, наукове-дослідницьке спрямування, широке використання передових інформаційних та комунікаційних технологій, орієнтація на потреби споживача, суспільства, країни загалом [2, с. 522].

Щоб забезпечити якісний навчальний процес, який задовольнятиме сучасне покоління студентів, викладач має володіти та вміти формувати у своїх учнів компетентності XXI ст., а саме: навчальні та інноваційні (творчість та інноваційність, критичне мислення і вміння вирішувати проблеми, комунікативні навички та навички співробітництва); життєві та кар'єрні (гнучкість та пристосовуваність, ініціатива та самоспрямованість, соціальні навички та навички, пов'язані зі співіснуванням різних культур, продуктивність, лідерство та відповідальність); вміння працювати з даними, медіа та комп'ютерні компетентності (інформаційна грамотність, медіаграмотність, ІКТ – грамотність) [1].

Одна з найважливіших форм організації навчального процесу ЗВО – лекція як провідна форма навчання у вищій школі. Її дидактична мета – ввести студентів у наукову проблему, повідомити і розкрити основні питання теми, зосередити увагу на найскладнішому матеріалі. Лекція опосередковано впливає на формування ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності, виробляє синтетичний спосіб освоєння системи знань з філософсько-гносеологічними можливостями самостійного пізнання професійних явищ. Високий рівень проведення лекцій у закладі вищої освіти є чинником активізації самостійної творчо-пошукової діяльності студента, формування його світоглядних позицій і прагнення до високого

професіоналізму [4, с. 98]. Сучасна лекція у вищому навчальному закладі – це не тільки засіб повідомлення наукової та навчальної інформації, а й процес посилення мотивації навчання, активізації розумової діяльності, організація самостійної роботи студентів, спонукання до постійного оновлення та вдосконалення набутого досвіду [4, с. 98].

Водночас вчені висловлюють неоднозначні думки щодо лекції як форми заняття. У науковій, психолого-педагогічній літературі є багато аргументів щодо пасивного характеру лекції як форми організації навчання. Зазначено, що лекція:

- привчає студентів сприймати готові думки, гальмує їхнє самостійне, творче мислення;
- змушує студентів займати позицію об'єкта навчального процесу;
- гальмує їхню активність, розвиток внутрішньої мотивації навчання, оскільки студенти позбавлені можливості самостійного пошуку, відкриття істин, критичного аналізу;
- регламентована в часі, тому наукову, навчальну інформацію подають у визначеному, обмеженому обсязі;
- спроможна задіяти, захопити тільки деяку частину слухачів, адже рівень їхнього розвитку, інтереси, потреби, ціннісні орієнтації, індивідуальні здібності тощо є відмінні;
- обмежує можливості викладача щодо перетворення аудиторії студентів у єдиний колектив, спільноту [6].

Прихильники традиційної дидактики вбачають переваги в тому, що лекція допомагає:

- у достатньо економній формі сконцентрувати інформацію, передбачену змістом освіти;
- швидше від друкованих видань відреагувати на зміни в законодавчій, нормативній базі;
- певною мірою компенсувати нестачу новітніх підручників і посібників;
- класифікувати і прокоментувати тенденції за значної кількості різних, іноді протилежних, поглядів на певну проблему;
- зосередитися на найскладніших питаннях, у яких студентів важко зорієнтуватися самостійно;
- формувати в тих, хто навчається, вміння слухати й усвідомлювати побачене і почуте, виконувати, такі важливі розумові операції, як аналіз, синтез, порівняння тощо;
- здійснювати безпосередній контакт, емоційний і виховний вплив викладача на студентів, чого не може дати жодний підручник;
- втілювати принцип зв'язку теорії з практикою, висвітлювати результати наукової діяльності і власні і колег;

- найефективніше окреслювати напрями подальшої самостійної роботи [5, с. 8–9].

Часто студенти не відвідують лекції здебільшого тому, що інформацію, яку вони чують на такого типу заняттях, легко знайти в Інтернеті, або викладач її виставляє на своїй факультетській сторінці. Тому сьогодні на зміну класичній лекції часто приходять онлайн-лекція.

Одним із варіантів застосування онлайн-лекції як ефективною форми навчального процесу мали б стати курси дистанційного навчання, які досить успішно функціонують, починаючи з 10-х років XXI ст. Йдеться про славнозвісні платформи дистанційного навчання Coursera, Prometheus, EdEra, ВУМ, [Khan Academy](#), [Udacity](#), edX, iTunes U, Udemy та ін. [Онлайн-курси](#) (Massive open online course – MOOC) дають пройти навчання у викладачів провідних світових університетів – людей, які мають вагу в академічному світі, влитися в мультинаціональну студентську групу (на дискус-форумах), отримати документ, що підтверджує успішне проходження всього курсу. Найбільші онлайн-платформи викладають відеоматеріали та проводять оцінювання отриманих знань [10]. Вважалося, що MOOCs – курси від престижних університетів, більшість з яких безкоштовна, а деякі з яких налічують сотні тисяч студентів, – дадуть змогу здобути освіту будь-кому, тому мали б набути неабиякої популярності. Проте згідно з моделлю «Нуре cycle», яку розробила дослідницька компанія «Gartner» для нових технологічних продуктів, онлайн-курси змінили свої позиції з «піку завищених очікувань» у 2012 році до «нищини розчарування». На це є низка причин [3].

Зазначимо, що як один із варіантів навчання в «екстремальних» умовах лекції онлайн себе виправдовують. Звичайно, емоційний позитивний аспект учасників Інтернет-комунікації в межах дистанційної форми навчання – цілком закономірний. Проте не важко передбачити, що головний дидактичний компонент залежить від якості технічного забезпечення акту комунікації. Можливо, коли розвиток цифрових технологій створить ефект повної присутності усіх учасників в одній «Інтернет аудиторії» за допомогою тривимірних способів візуалізації чи створення ефекту віртуальної присутності в режимі онлайн, тоді вдасться досягнути паритетного зіставлення академічної традиційної лекції та лекції онлайн. Запис лекційного матеріалу у відеоформаті в межах відповідних Інтернет-платформ дає змогу кілька разів сприймати навчальний матеріал, але найбільші проблеми виникають у малосинхронізованій кореляції зворотного зв'язку (йдеться про спроби текстових чатів або й дружньої зустрічі в скайпі чи реальних – за горнятком кави в кав'ярні тощо). Отже, навіть у різноманітних спробах забезпечити хоч якісь елементи зворотної комунікації лектори вдаються до створення експериментальних форм, які не досягають успішності та

ефективності форм, уже давно апробованих. Напевно, головною «родзинкою» онлайн-лекції стали технічні особливості, які спочатку заворожують і дивують учасників незвичними умовами, проте під час тривалого використання Інтернет комунікація прагне знищити віртуальні перепони і приводить до зустрічей віч-на-віч.

Онлайн-лекції – малодосліджений жанр. Вчені виділяють три основні формати онлайн-лекції: публічна медіалекція (усний моголог лектора, записаний в студії, потім виставлений в Інтернеті), лекція-візуалізація зі звуковим супроводом (коментар відеоряду, слухач не бачить лектора, лише чує його голос), позааудиторна медіалекція (курс лекцій, які готують заздалегідь, читають один або кілька лекторів, наприкінці курсу – контрольні тести). В основі цієї класифікації лежать три параметри: тривалість лекції, присутність чи відсутність живої аудиторії, можливість здійснювати монтаж [7, с. 19]. Зазначимо, що основною функцією онлайн-лекції є інформаційна, тобто цей тип заняття є джерелом знань. Як і в класичній лекції, в онлайн-заняттях є також свої плюси і мінуси. Серед позитивних моментів вчені визначають такі:

- повний контроль лектора за послідовністю і змістом матеріалу, а також над розподілом часу лекції;
 - охоплення великої аудиторії;
 - не лише викладач, а й слухач може контролювати лекцію (вмикати і вимикати, коли потрібно);
 - малі фінансові затрати.
- Мінуси онлайн-лекцій:
- низька активність слухачів, відсутність зворотного зв'язку;
 - неможливість повною мірою враховувати рівень і досвід слухачів;
 - особливі вимоги до лектора, оскільки не кожен лектор має здатності зацікавити велику аудиторію і вільно поводити себе перед камерою [7, с. 20–21].

Звичайно, що якість та цікавість лекцій залежить ще від особи лектора. Є лектор – транслятор, коли викладач лише відтворює інформацію, і є лектор, який подає не лише текст, а показує спосіб мислення, цікаві роздуми. Якщо лектор подає інформацію за книжкою (тоді такого лектора можна рівноцінно замінити онлайн-лекцією); проте лектор, який працює над своїми лекціями, подає цікавий унікальний матеріал, своєрідний спосіб мислення. Також живу, імпровізовану мову викладача значно легше сприймати і засвоювати ніж безперервне монотонне читання тексту. Не кожен лектор зможе читати цікаво перед камерою. Отже, успіх лекції залежить від лекторської майстерності викладача, яка охоплює комплекс знань, умінь, навичок і якостей, серед яких найважливішими є: бездоганне знання свого предмета; високий рівень професійної компетентності, знання основних соціально-психологічних

особливостей процесу публічного мовлення; уміння підібрати і систематизувати навчальний матеріал для лекційного виступу і оформити його відповідно до поставленої мети, законів композиції, логіки і психології, а також з урахуванням особливостей усної мови і специфіки аудиторії [4, с. 99].

Зоровий контакт, університетська атмосфера, індивідуальний підхід, миттєвий зворотний зв'язок, голосові акценти та інтонація, які відповідають певній ситуації – це те, що втрачають студенти, слухаючи онлайн-лекції, навіть за найкращого технічного забезпечення. В умовах теперішньої вищої школи на перший план виходить не інформація, оскільки сьогодні інформацію можна здобути всюди, а людська увага, фаховість, спосіб мислення. Чим кращий та цікавіший фахівець як особистість, тим ціннішою стає його жива лекція для студентів.

Сучасний та майбутній студент значно відрізняються від своїх попередників. Теперішня молодь народжується та зростає в цифровому суспільстві. Способи отримання, опрацювання, передавання інформації значно різняться від тих, до яких звикли викладачі. Сьогодні росте покоління візуалів, які краще сприймають зорову інформацію. Проте не кожна дисципліна може бути сприйнята на слух, і часто інформацію потрібно пояснити, бачити зворотну реакцію здобувачів, як вони зрозуміли, чи, можливо, потрібно застосувати інший підхід до подання інформації.

З появою телебачення, відеозв'язку, мобільних пристроїв, де легко можна поспілкуватися, все-таки інституційно не зникають театр, концерти, зустрічі з друзями, рідними. Технічні засоби не замінять живого спілкування. Зрештою, як показує історія, в розвитку відомих та успішних людей світу важливу роль відіграли їхні вчителі.

Серед студентів другого курсу Львівського національного університету імені Івана Франка в грудні 2018 року було проведено анонімне анкетування, де стояли питання необхідності впровадження новітніх технологій на лекційних заняттях, а також студенти мали змогу висловити побажання для удосконалення лекцій.

Результати опитування актуалізували думку студентів як учасників традиційного навчального процесу (а це важливо!) щодо лекцій і навчального процесу в умовах, які формують новітні технології. Зокрема, більшість студентів висловили побажання, щоб викладачі створювали та частіше використовували візуалізацію у процесі навчальної комунікації – мультимедійні презентації, відеоматеріали (85%), деякі студенти (12%) висловили думку про те, що прагнення до візуалізації іноді не має потрібного ефекту, оскільки технічно і формально недосконало здійснено підготовку відповідного матеріалу (погана якість створення презентацій (малий шрифт), залежність від професійної майстерності викладача, від особливостей

предмета). Частина студентів прямо зазначила про залежність майстерності роботи з ІКТ і сприймання навчального матеріалу (надмірна кількість неякісного презентаційного матеріалу «інколи втомлює...»). Натомість студенти підтримали введення онлайн-лекції – 25% серед опитаних. Водночас наголосимо на особливості сприймання терміна «онлайн-лекція», який трактують по-різному. Зокрема, в ході аналізу матеріалів опитування чітко окреслилися два типи розуміння терміна – по-перше, це Інтернет-лекція, в якій усі (і викладач, і студенти) беруть участь одночасно (наживо), але дистанційно (за допомогою відеозв'язку); по-друге, це запис відеолекції в Інтернеті, який студент може переглянути безліч разів (зворотний зв'язок за таких умов має тривалий і непевний, а іноді навіть неактуальний характер).

Отже, аналіз опитування засвідчив, що сучасні студенти мобільні та хочуть отримувати потрібну інформацію через класичні лекції, через живе спілкування, але з використанням сучасних засобів. Реципієнти готові сприймати інформацію нової форми, натомість викладач має прагнути втримати інтерес студента у різний спосіб, простіше – зацікавити за допомогою форми і контенту. Сучасна лекція повинна не тільки традиційно демонструвати навчальний матеріал, а й підтримувати логіку інтриги (навіть подиву!) від початку і до кінця заняття, давати інформацію, що буде корисною у майбутній професійній діяльності. Результати опитування підтверджують, що студенти виважено ставляться до використання презентацій, готові до сприйняття навчального матеріалу за допомогою технічних засобів навчання, проте викладачам варто більше уваги скерувати на створення та використання якісного та цікавого продукту для забезпечення навчальної діяльності в динамічно мінливому цифровому світі медіавізуалізацій.

1. Intel® “Шлях до успіху”, [Online]. Джерело: <http://uspiln.iteach.com.ua/fortrainers/treasury/21century>

2. Єрмаченко В. Є. Особливості трансформації світової системи вищої освіти у XXI столітті / В. Є. Єрмаченко, В. І. Дериховська / Економіка і суспільство, 2017. №10. С. 518–522.

3. “Демістифікація масових відкритих онлайн-курсів”, [Online]. Джерело: https://prometheus.org.ua/demystifying_moocs/

4. Кайдалова Л. Г. Теоретико-методичні аспекти викладання лекції у вищому навчальному закладі [Текст] / Л. Г. Кайдалова // Нові технології навчання. – 2012. – Вип. 72. – С. 96–100.

5. Мачинська Н. І. Сучасні форми організації навчального процесу у вищій школі: навчально-методичний посібник / Н. І. Мачинська, С. С.

Стельмах. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 180 с.

6. Методичні вказівки до організації і проведення лекції // [Online]. Джерело: <http://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/praktyka/5lek.pdf>

7. Таланина А. А. Онлайн-лекция как жанр интернет-дискурса / А. А. Таланина // Мир русского слова. 2018. № 2. С. 17–22.

8. Використання відеоінформації при проведенні лекційних і семінарських занять у школах нового типу [Текст]: навч. посіб. / Н. І. Одарченко; АПН України, Ін-т педагогіки. – Суми: Слобожанщина, 1999. – 79 с.

9. “Онлайн-освіта: за і проти на прикладі історій випускників Coursera, Udacity, Prometheus”, [Online]. Джерело: <https://dou.ua/lenta/articles/mooc-stories/>

10. “Популярні платформи онлайн-курсів (MOOC)”, [Online]. Джерело: http://osvita.ua/abroad/higher_school/distance-learning/37601/

Стаття: надійшла до редколегії 02.07.2018

доопрацьована 25.10.2018

прийнята до друку 20.11.2018

**LECTURE AS A FUNCTIONAL ELEMENT OF MODERN SCIENTIFIC
AND PEDAGOGICAL COMMUNICATION
(REQUIREMENTS, PECULIARITIES AND PERSPECTIVES)**

Halyna Krokmalna

*Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA-79005*

The article deals with the peculiarities of teaching the Internet generation and analyses the advantages and disadvantages of conducting classic and online lectures in present conditions. It provides the results of the student survey questionnaire on the necessity of implementing innovative technologies into lectures. Special attention is paid to the peculiarities of modern scientific and pedagogical communication. The paper analyses the major aspects of distance learning that functions rather successfully on online platforms Coursera, Prometheus, EdEra and others. Modern education area presupposes the coexistence of traditional academic communication and online communication. The usage diversity of visual teaching aids opens new opportunities for a teacher and a student, but it

sets new requirements for lecture preparation in conditions of information society and often creates unexpected communicative situations.

Nowadays students are mobile and they want to get the necessary information through classical lectures, live communication, but with the use of modern technologies. The recipients are ready to perceive the information of a new kind, however the teacher should try to keep the student's attention in different ways, and the easiest one is to get them interested with the help of form and content. A modern lecture should not only demonstrate the learning material in a traditional way, but also support the logic of intrigue from the beginning of the class to its end, provide the information that will be useful in future professional activity. The survey results prove that students weigh up the pros and cons of using presentations and are ready to perceive the learning material with the help of technical teaching aids, though teachers should pay more attention to the creation and usage of qualitative and interesting product to provide the learning activity in a dynamically changeable digital world of media visualization.

With the appearance of television, video connection, mobile gadgets, with the help of which it is easy to communicate, theatre, concerts, meetings with friends and relatives still do not disappear institutionally. Technical aids will not substitute for live communication. After all, as history suggests, teachers played an important role in the development of famous and successful personalities of the world.

Key words: educational process, innovative teaching technologies, classic lecture, online lecture, traditional forms of teaching, pedagogical communication.